

Het wachtlokaal

Een modeplaat voor de
Staatse Cavalerie

Onder deze, misschien wat ludiek aandoende, titel zal getracht worden een beeld te geven van de uniformering van de Staatse Cavalerie gedurende de laatste 15 jaar van het bestaan van de Republiek der Verenigde Provinciën (1780-1795).

Alvorens over te gaan tot de bespreking van de prenten en tekeningen, die het onderwerp van dit artikel vormen, is het goed even na te gaan uit welke korpsen de cavalerie toen was samengesteld.

Na de grote reorganisatie van 1753 bestond de ruitery uit de navolgende onderdelen: Het Eskadron Gardes du Corps, bestaande uit 1 compagnie. Het Regiment Gardes te Paard van 3 eskadrons of 6 compagnieën.

Het Lijfregement Oranje Friesland, samengesteld uit 2 eskadrons Oranje Friesland en 2 eskadrons Oranje Karabiniers, tezamen 4 eskadrons of 8 compagnieën. Voorts nog 5 regimenten cavalerie, eveneens 4 eskadrons of 8 compagnieën sterk. Zoals gebruikelijk droegen deze de naam van de kolonels, zodat in de hier te behandelen periode, een regiment soms onder verschillende namen bekend stond.

De namen van deze regimenten waren in 1785 als volgt: Van Thuyll (Lt.gen. H. J. van Thuyll van Serooskerken) Stocken (Gen.maj. A. F. von Stocken)

Van der Hoop (Gen.maj. G. van der Hoop)

Hessen Philipstal (Lt.gen. W. Landgraaf van Hessen Philipstal) Stavenisse Pous (Lt.gen. M. Stavenisse Pous)

Verder waren er nog een 3 tal regimenten dragonders, nl. Het Regiment Gardes Dragonders en de dragonder regimenten Hessen Kassel en Bylandt.

In 1784 en 1787 kwam hier nog een 2 tal huzarenkorpsen bij, die oorspronkelijk in dienst waren van de provincies Holland en Utrecht en later, in 1793, door de Generaliteit in betaling werden overgenomen.

En nu de prenten en tekeningen . . .

De prent die aan dit artikel ten grondslag ligt, is een uiterst zeldzame, gekleurde gravure in plano, waarvan aan schrijver dezes momenteel slechts 4 exemplaren bekend zijn, nl. die in de Atlas Van Stolk te Rotterdam, het Rijksprentenkabinet te Amsterdam en de collectie Mr. Simon Van Gijn te Dordrecht, terwijl er destijds ook een in bezit was van J. Hoyneck van Papendrecht, onze grote schilder van militaire onderwerpen. (afb. 1).

De navolgende beschrijving is gebaseerd op de gravure in de Atlas Van Stolk, die hier in kleur gereproduceerd is.

In een ruim wachtlokaal bevinden zich een 25-tal cavaleristen, behorende tot de hierboven reeds genoemde 7 cavalerie- en 3 dragonderregimenten, waarbij elk regiment met ten minste 2 figuren vertegenwoordigd is.

De ruiters zijn bezig met zowat alles wat men doen kan om de tijd, dat zij niet werkelijk op schildwacht staan, door te brengen. Zij praten, eten, drinken, roken, spelen kaart of slapen. Hierdoor geeft de prent niet alleen een staalkaart van de uniformen van die dagen, maar tevens een beeld van het weinig opwindende soldatenleven in de garnizoenen.

Links op de voorgrond zit een ruiter van het regiment Van der Hoop, met de rode uitmonstering, te kaarten met een van het regiment Stocken met de rose uitmonstering met witte lissen.

Een garde-dragonder, blauwe rok met rode kraag en opslagen en witte lissen op de borst, en een ruiter van Oranje Friesland, blauwe uitmonstering met geblokte galons, kijken belangstellend toe.

Daarachter is een dragonder van het regiment Hessen Kassel bezig zich, na een slaapje op de houten brits, eens grondig uit te rekken. Achter hem is nog juist het hoofd van een andere slaper zichtbaar, terwijl een ruiter van Hessen Philipstal zijn mantel ophangt, alvorens ook zijn rust te gaan nemen.

In het midden, voor de tafel staat een Oranje Karabinier met lichtblauwe uitmonstering en naast hem op een bank zittend, een pijprokende ruiter van het regiment Van Tuyll en een duttende ruiter van Hessen Philipstal, respectievelijk met groen en zwart als uitmonsteringskleur. Achter hen zit een man van de lijfcompagnie van de Gardes Dragonders, kenbaar door de grenadiers muts, te eten met achter hem een dragonder van het regiment Bylandt. Voor de schoorsteen staat een man van Oranje Friesland te praten met een tweede dragonder van Bylandt en een niet te identificeren ruiter.

In de rechter helft van de plaat staat op de voorgrond een wachtmeester van de lijfcompagnie Gardes Dragonders, als zodanig kenbaar door de oranje sjerp om het middel en door zijn stok. Naast hem staat een ruiter van de Gardes te Paard zijn laarzen te poetsen, terwijl geheel rechts een wachtmeester van hetzelfde regiment zijn pijpje rookt.

Op het tweede plan in de rechterhoek een ruiter van Stavenisse Pous, op de rug gezien, een van Tuyll, die zijn pijp aansteekt met behulp van een kooltje vuur, een dragonder van Bylandt die een kop koffie drinkt en een Oranje karabinier die een prise snuif neemt. Het exemplaar uit de collectie Van Gijn is volkomen identiek hiermee, maar die in het Rijksprentenkabinet (Muller 4881 S) is anders ingekleurd en toont de volgende afwijkingen t.a.v. de voorafgaande beschrijving:

Zo is de garde-dragonder, die naar de kaartspelers kijkt, hier een dragonder van Hessen Kasel, terwijl de zich zo behaaglijk uitrekkende figuur hier een ruiter van Stavenisse Pous uitbeeldt. De datering van deze gravure brengt moeilijkheden met zich mede. Aangezien de bijzonderheden van de uniformering aan de kolonels werd overgelaten, kwamen daarin vaak kleinere of grotere wijzigingen voor en wel voor elk regiment op een ander tijdstip. Men moest dus een soort grootste gemene deler vinden, waarop de bijzonderheden van de uniformen overeenkomen met andere gegevens, b.v. die van het al zo vaak aangehaalde 'Jassenboekje'. Zo moet de datering van deze prent gezocht worden tussen 1780 en 1785.

Een paar interessantere variaties op de hierboven beschreven gravure zijn te vinden in een tweetal gekleurde tekeningen, die in grote lijnen ongeveer hetzelfde gezelschap in het wachtlokaal uitbeelden. Die van de Atlas Van Stolk is volkomen gelijk aan die in de collectie Van Gijn, misschien wel een copie daarvan. De tweede, in het Rijksprentenkabinet, is in enkele opzichten verschillend. (Afb. 2)

Beide tekeningen, waarvan een gesigneerd is 'C. R. Koopman fecit 1789', geven de cavalerieuniformen na het veelbewogen jaar 1787 weer. Een zeer belangrijke verandering was, dat na het herstel van het Stadhouderslijk gezag door het Pruisische leger de van oudsher gedragen zwarte cocarde op de hoofddeksels vervangen werd door een oranje cocarde. Verder komen op deze tekeningen voor het eerst de huzarenuniformen voor, en wel van de huzaren van het inmiddels afgedankte Legioen van de Rijngraaf van Salm. Deze laatste werd door zijn rol tijdens de gebeurtenissen van 1787 gecasseerd, d.w.z. oneervol ontslagen en zijn 'Legioen' ontbonden. De huzaren van dit korps bleven echter in dienst van de provincie Holland en zouden in 1793 onder Van Heeckeren door de Generaliteit worden overgenomen.

Bij de tekening in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam (Muller 4881) behoort een verklaring, die als volgt luidt:

`De twee Kaart-speelders (roozerood met witte lissen van Stokken) de andere Rechteren. Met de blauwe en witte blokjes Oranje Vriesland blauwe rok met ligt rooze ronden witte lissen Dragonders van Hessen Cassel.

Op de britz staande zich rekkende blauwe rok met donker rooze rood Dragonders van Bijland. Dit zijn de Waalen en hebben uit dien hoofden een Capellaan.

Wit met ligt blauw Oranje Karabiniers.

De Garde dragonder zit aan de tafel te eeten.

Voor de tafel zittende witte rok met groen Thuyl van Serooskerken Houzaar van Zalm staat.

Op den voorgrond op zijn stok leunenden een Corporaal van Stavenisse Pous.

De Hollandsche Garde te paard leest de courant. Dito wachtmeester met een Medaille aan de borst. De overige zijn van dezelve corpsen kennelijk aan haare uniformen. Er zijn in alle 12 Corpsen cavalerij behalven het Esquadron Gardes du Corps, die hier niet bij gebragt konden worden uit hoofden dat dezelve nooyt dienst kunnen doen met de andere Corpsen'.

De exemplaren van de Atlas Van Stolk en van de collectie Van Gijn vertonen hiermede slechts enkele verschillen.

In de groep rond de kaartspelers ziet men een verschil in de uniformering van de ruiter van het regenvent Rechteren. Terwijl op de tekening van het Rijksprentenkabinet de rechterschouder versierd is met een rode epaulet, ziet men op de andere exemplaren een rode nestel. Dit klopt niet met de andere gegevens, o.a. van het `Jassenboekje'.

Verder moet opgemerkt worden, dat volgens die zelfde bron de uniform van Oranje Friesland al sinds 1785 gewijzigd is in een witte rok met blauwe uitmonstering en geel metalen knopen van het algemeen in gebruik zijnde model, dus zo ongeveer gelijk aan die van de Oranje Karabinier.

In de middengroep valt de op de voorgrond staande huzaar op. Hij draagt de in 1788 ingevoerde blauwe pels met witte tressen en dito bontranden. Deze figuur is in de exemplaren van Van Stolk en Van Gijn duidelijk verschillend. Daar is het blijkens de oranje sjerp een wachtmeester, die verder geen karabijnbandelier en patroontas draagt. Bovendien heeft deze over de pels nog een tweede, blauw met wit bont omrand, kledingstuk, waarschijnlijk een mouwloos manteltje.

De rechtergroep is ook duidelijk verschillend van de oorspronkelijke gravure.

De laarzen poetsende ruiter van de Hollandse Gardes heeft dit karweitje afgemaakt en zit nu de krant te lezen. Voorts heeft de pijprokende wachtmeester zich blijkbaar verdienstelijk gedragen in 1787, want hij draagt nu een zilveren medaille aan een oranje lint.

Hier verschilt ook de versie van het Rijksprentenkabinet met die van de beide andere verzamelingen.

Terwijl deze laatste op het tweede plan vrijwel overeenkomen met de gravure van 1780-85, heeft die van het Rijksprentenkabinet achter de lezende Hollandsche Gardist een Garde dragonder staan en daarnaast een huzaar van Salm in de groene pels van de eerste uniform.

Alles bij elkaar genomen zijn op deze serie gravures en tekeningen allerlei verschillende uniformen te zien, terwijl hier bovendien nog verscheidene bijzonderheden, die op andere prenten ontbreken, zijn waar te nemen.

Zo ziet men b.v. dat de wachtmeester van de Gardes Dragonders de lissen en de boordsels van zijn leerwerk van z.g. `système' (= half zilver) heeft.

De man die zijn mantel ophangt laat zien, dat deze van wit laken was, met een platte kraag van de uitmonsteringskleur; een detail, dat nergens anders te vinden is, noch in geschrift noch in tekening.

De laarzen poetsende ruiter laat zien hoe men de handschoenen aan de mousquetonhaak van de karabijnriem placht te bevestigen.

Dit alles geeft een goed beeld van de kleding van onderofficieren en manschappen. Uiteraard ontbreken op de hier beschreven afbeeldingen de officieren. Gelukkig bezit het Museum een tweetal series gekleurde tekeningen uit hetzelfde tijdvak, met afbeeldingen van de officiersuniformen. Alleen bij de Gardes te Paard en de Gardes Dragonders zijn deze rijker versierd dan die van de manschappen.

Zo dragen de officieren van de Gardes te Paard na 1790 behalve zilveren galons om de kraag, borstkleppen, opslagen en zakkleppen nog lissen van hetzelfde galon om de knoopsgaten. Die van de Gardes Dragonders hadden tot 1785 naast de gewone uniformrok met zilveren lissen nog een galakleding met zeer fraaie brede zilveren lissen met kwastjes.

De officieren van de gewone cavalerie- en dragonderregimenten droegen dezelfde kleding als de manschappen alleen van fijner laken en met zilveren knopen. Waar op de manschappenuniform lissen voorkomen, ontbreken die op die van de officieren. Dit volgens de algemene order, dat behalve bij de garde korpsen de officierskleding geen enkel versiersel van goud of zilver mocht vertonen.

De officieren van het Regiment Oranje Friesland droegen in 1790 nog de oud-model rok zonder borstkleppen - dus overeenkomstig de ruiter op de tekeningen van het wachtlokaal - met een gouden galon om de opslagen en langs de voorpanden van rok en vest (zie het portret van de ritmeester Zeegers op de cover)

Als algemeen officiersdistictief droegen de officieren soms, als van ouds, een zilveren of gouden nestel op de rechterschouder. Omstreeks 1790 ziet men echter bij de meeste regimenten gouden of zilveren epauletten op beide schouders dragen. Deze versierselen waren voor alle officieren gelijk, van rangdistinctieven is dus nog geen sprake.

De officieren van de huzaren droegen op de dolman en pels gouden tressen, galons en knopen. Ten slotte nog iets over een categorie militairen die eveneens op de afbeeldingen van het wachtlokaal ontbreekt. Dat zijn de trompetters en paukers. Van de waarschijnlijk toch wel opvallende figuren zijn slechts 3 of 4 afbeeldingen bekend.

Zoals in de 18e eeuw in verschillende legers gebruikelijk was, vertonen de uniformen van deze lieden nog rudimentaire overblijfselen van de 17e eeuwse kazak of overmantel. Deze bestaan uit kleine z.g. zwaluwnesten, de resten van de schouderkappen, en de z.g. trompettervleugels - smalle, meestal met galon bezette banden, die van de schouders met een ruime bocht afhangen en op de taille waren vastgebracht. Dit zijn de overblijfselen van de loshangende mouwen van de kazak (zie afbeelding 9).

De weinige gekleurde afbeeldingen geven de indruk, dat de uniformen van trompetters en paukers vaak in de livrekleuren van de kolonel van het regiment waren.

Bij de Gardes te paard waren die in de livrei van het stadhouderlijk hof, blauw met rode uitmonstering en gouden galons met rode streep in het midden.

De enige gekleurde afbeelding van een trompetter van een gewoon regiment vindt men op een ruiterportret van de Generaal Van Tuyll van Serooskerken uit 1777, waar op de achtergrond zijn regiment is afgebeeld. Men ziet trompetters, gekleed als de troep, toen wel met rode uitmonstering, met kleine witte zwaluwnesten en dito trompettervleugels.